

El 'bibliocauste' espanyol: la crema de llibres pel franquisme durant la guerra i la postguerra

Autor: Olga Rodríguez/ElDiario.es
Data de publicació: 28-01-2021

Un episodi poc conegut: la bibliofòbia entre el 1936 i 1945 a Espanya. S'hi van cremar biblioteques públiques i privades, com la d'En Pompeu Fabra. La dictadura franquista repeteix gairebé fil per randa els mateixos actes de terror contra el món de la cultura com els que va patir la Nació Catalana als segles XVI, XVII i XVIII. Article de l'Olga Rodríguez per a 'elDiario.es' arran de l'estrena del film «Palabras para el fin del mundo».

A cada localitat conquerida se saquejaven llibreries, editorials i biblioteques per fer-les cremar a la plaça pública. Després de la caiguda d'Alemanya nazi, el règim franquista va provar d'esborrar part del seu passat. Ara un documental rescata una filmació inèdita d'una crema de llibres a Madrid.

Són poques les fotos que resten de les cremes de llibres pels colpistes a Espanya, i les que hi ha no són gaire conegudes. Bo i així, la destrucció d'obres escrites en grans fogueres, a ple carrer, va ser una pràctica molt sovintejada al nostre país durant la guerra i la primera postguerra.

«Tots sabem que els nazis cremaven llibres, però ningú no pensa que el franquisme també ho va fer», assenyala la historiadora i professora de la Universitat Complutense Ana Martínez Rus, autora de la publicació La persecución del libro. Hogueras, infiernos y buenas lecturas (1936-1951) i de diversos articles sobre el mateix tema. «Hi ha molt poques imatges d'allò, perquè la dictadura va durar molt, va tenir temps d'esborrar-ho i hi reeixí en bona mesura», explica.

Gairebé quaranta anys de dictadura van ser prou temps perquè aquesta fos reescrita diferents vegades, mirant d'amagar aspectes controvertits del seu passat. La data que marca un abans i un després és la caiguda de l'Alemanya nazi al 1945. A partir d'aquest moment, Franco s'atansa als aliats, intenta mostrar-se com un règim tou i s'afanya a esborrar els capítols més violents i bàrbars de la seva història. El braç enlaire va deixar de ser obligatori aquell mateix

any.

A l'agost del 1945, poc després de la derrota nazi, es va produir un incendi als laboratoris Cinematiraje Riera de Madrid, al magatzem on hi havia desades les pel·lícules i els negatius del No-Do produïts fins aleshores. Allò va suposar una valuosa pèrdua. Tot i així, encara existeixen alguns documents gràfics que mostren cremes de llibres amuntegats en grans piles abans de cremar a 451 graus Fahrenheit.

Fragment publicat a La Vanguardia en el qual s'informa de l'incendi a Cinematiraje Riera.
Diuen que 'només va afectar el magatzem', però això va suposar que fossin destruïdes moltes filmacions originals i els negatius dels noticiaris No-Do produïts fins a la data.

Grans cerimònies de crema

El «bibliocauste» espanyol va tenir el seu propi ritual, amb «autos de fe en els quals els presents llegien passatges de les anomenades bones lectures» i maleïen els intel·lectuals i els escriptors objecte de la persecució franquista.

«Acusaven certs llibres de tots els problemes del país per les seves idees, que consideraven forasteres, immorals i subversives. Es van centrar en incautacions i destruccions, juntament amb la depuració de biblioteques públiques i privades. Hi va haver un "bibliocauste" o una "bibliofòbia"», explica la historiadora, que ha exercit com a assessora en el documental Palabras para un fin del mundo, actualment als cinemes, en el qual hi apareixen diferents fotografies de cremes de llibres.

Alhora, molts mestres, bibliotecaris, editors i llibreters van ser afusellats. Entre d'altres, el director de la casa Nós, Ánxel Casal, el llibreter Rogelio Luque a Còrdova o la bibliotecària Juana Capdevielle, de la Facultat de Filosofia i Lletres de Madrid, a qui van matar estant embarassada del seu primer fill.

Així com indica Martínez Rus, la crema de llibres «eren pràctiques inquisitorials, més adients al Sant Ofici que d'un sistema polític del segle XX. Existeixen nombrosos testimonis de persones i de jerarques del règim que testimonien aquestes 'pires purificadores'».

Crema de llibres després de la ocupació de Madrid al 1939. Fotograma del documental 'Palabras para un fin del mundo'.
Cliqueu-hi damunt per ampliar la imatge.

«El judaisme, la masoneria, el marxisme, el separatisme»

Ara el documental Palabras para un fin del mundo recupera allò que de moment és l'única filmació conservada d'una crema de llibres pels franquistes: al carrer Libreros de Madrid l'any 1939.

«Hi ha diverses fotografies, i també un gravat publicat de Il Corriere de la Sera, molt poc conegut, però aquella filmació és nova», indica el seu director, Manuel Menchón, qui va indagar en filmoteques de països forasters a la recerca d'arxius filmats per camerògrafs que es van haver d'exiliar.

L'1 d'agost del 1936 el periòdic Arriba España, en el seu primer número, incitava a la destrucció de llibres: «Camarada, tens obligació de perseguir el judaisme, la maçoneria, el marxisme i el separatisme. Destrueix i crema els seus periòdics, els seus llibres, les seves revistes, les seves propagandes!».

Les indicacions en aquest sentit van ser nombroses. «La Junta de Defensa Nacional va advertir que «la purificació nacional ha de ser totalitària». José María Pemán, director de la Comisión de Cultura y Enseñanza, va acusar escriptors i professionals del llibre de ser «enverinadors de l'ànima popular, primer, i els més grans responsables de tots els crims i destruccions que esborronen el món». I Enrique Suñer, autor del libel Los intelectuales y la Tragedia española, publicat al 1937, va culpar en el text citat la Institución Libre de Enseñanza de tots els mals del país.

Crema de llibres a Tolosa, agost del 1936. Cliqueu-hi damunt per ampliar la imatge.

Biblioteques arrasades

En una cerimònia de crema de llibres a Huelva al 1936 el cap de la Falange d'allí, Bartolomé Aragón, va llegir un passatge del Quixot, el que fa referència a la crema de llibres que realitzen el barber i el capellà:

«No, dijo la sobrina, no hay para qué perdonar a ninguno porque todos han sido los dañadores, mejor será arrojarlos por las ventanas y prenderlos fuego».

Aquest passatge del Quixot es va fer servir una vegada i una altra a les cerimònies de crema. Malgrat que en queden poques imatges, sí que hi ha més referències en material de premsa. Segons la professora Martínez Rus, existeix una coherència entre allò que defensaven les forces de la dreta i ultradreta durant la II República i el que es va esdevenir després.

Crema de llibres a A Coruña, agost de 1936. Foto de 'Palabras para un fin del mundo'. Cliqueu-hi damunt per ampliar la imatge.

«Ramiro de Maeztu, en seu parlamentària, durant la II República, va demanar que els llibres cremessin perquè per a ells els llibres que es repartien en aquelles biblioteques públiques obertes a tothom, de franc, estaven sembrant la llavor de la revolució», explica. «Ja llavors eren molts els qui consideraven que aquestes lectures enverinaven la ment i l'ànima dels bons espanyols. Quan es va produir el cop, allò es va dur a la pràctica», afegeix.

Queipo de Llano va donar l'ordre de requisar material de llibreries, quioscs o editorials i cremar-lo. També les biblioteques privades se'n van veure afectades:

«Arrasaren la biblioteca de Castelao o la del president Casares Quiroga a A Coruña, amb la de la casa de Juan Ramón Jiménez, en un moment en què ell no hi era perquè es trobava a l'estranger, o amb la de Max Aub a València», relata Martínez Rus, qui defineix les cerimònies como una mena de «ritus iniciàtics després de conquerir les localitats».

Acte falangista a La Rábida, Huelva, amb banderes nazis, en el qual també s'hi van cremar llibres. Fotograma del documental 'Palabras para un fin del mundo'. Cliqueu-hi damunt per ampliar la imatge.

Llibres «feixucs i enverinats»

La crema de llibres a la Plaça de Catalunya de Barcelona o en el Paranimf de la Universitat Central de Madrid —al carrer San Bernardo— van quedar retratades en una il·lustració i en una fotografia respectivament. Aquesta darrera es va produir el dos de maig del 1939, per celebrar el Dia del Llibre, paradoxalment. Un article del diari Ya va intitular així la informació sobre l'acte: «Auto de fe a la Universitat Central. Els enemics d'Espanya van ser condemnats al foc».

En el desenvolupament de la notícia el diari va definir aquells llibres com a «feixucs i enverinats». A l'acte hi van estar presents el catedràtic de Dret Antonio Luna, Salvador Lisagarre Novoa, secretari provincial de la Jefatura de Educación i de la delegació provincial de Falange, o David Jato, cap provincial del Sindicato Español Universitario.

Luna, que, com hem dit, a més de professor era delegat provincial de Falange, es va referir a aquells llibres com a «separatistes, liberals, marxistes, els de la llegenda negra, els anticatòlics, els del romanticisme malaltís, els pessimistes, els pornogràfics, els d'un modernisme extravagant, els cursis, els covards, els pseudocientífics, els textos dolents i els periòdics barroers». I va donar a conèixer que a l'índex dels condemnats a cremar hi havia, entre d'altres, llibres de Sabino Arana, Jean-Jaques Rousseau, Karl Marx, Voltaire, Lamartine, Gorki o Freud i el Heraldo de Madrid».

El diari Ya va escriure a la seva crònica que «les flames pujaven cel amunt amb un alegre i purificador guspireig» i que «la joventut universitària, braç enlaire, va cantar amb ardidesa i valentia l'himne Cara al Sol».

Crema de llibres al carrer Libreros de Madrid al 1939. Fotograma extret de l'únic film trobat fins ara de crema de llibres a Espanya, recuperat pel documental 'Palabras para un fin del mundo'. Cliqueu-hi damunt per ampliar la imatge.

A Madrid, la neteja de llibreries i editorials va ser exhaustiva. «La desfilada de la victòria va ser al 18 de maig del 39, els

preocupava que hi hagués en els aparadors algun llibre contrari a les idees del nou Estat, de manera que van netejar llibreries, magatzems, editorials», comenta Martínez Rus.

Madrid havia estat una ciutat lleial a la democràcia fins a la seva caiguda, per la qual cosa el règim franquista la repudiava. Tant és així, que Serrano Súñer es va voler endur la capitalitat a Sevilla. Finalment es va optar per mantenir-la a Madrid però impulsant-hi una gran repressió, que ho va afectar tot.

«Fins i tot van crear un tribunal de porters per denunciar el que havia passat a Madrid durant els anys de la guerra. Van detenir escriptors como Diego San José, el van arribar a condemnar a mort, al final li van commutar la pena», assenyala l'autora de La persecución del libro. Hogueras, infiernos y buenas lecturas (1936-1951).

Il·lustració de 'Il Corriere della Sera', que mostra la crema de llibres a Barcelona quan aquesta ciutat va ser capturada. La imatge ha estat facilitada pels responsables de 'Palabras para un fin del mundo'. Cliqueu-hi damunt per ampliar la imatge.

«La idea que només van patir represàlia les persones que estaven ficades en política és falsa. Hi va haver càstigs per causes peregrines. Hi va haver una persecució contra professors, intel·lectuals, escriptors i els seus llibres. Hi va haver també periodistes condemnats a mort. La repressió va ser sistemàtica, va afectar tots els àmbits», indica.

La Ley de Prensa va regularitzar la censura el 1938. Va obligar a retirar llibres, revistes, publicacions, gravats i impresos amb «idees dissolvents, conceptes immorals, propaganda de doctrines marxistes i tot allò que significa manca de respecte a la dignitat del nostre gloriós Exèrcit, atemptats a la unitat de la Pàtria, menyspreu de la religió catòlica i de tot allò que s'oposi al significat i finalitats de la nostra Cruzada Nacional».

Després de l'ocupació franquista de Barcelona, el 27 de març de 1939 es van llançar sis mil exemplars per les finestres i es calcula que van ser cremades 72 tones de llibres.

l
Il·lustració realitzada per 'Il Corriere de la Sera' de la crema de llibres a la Plaça de Catalunya, Barcelona, quan aquesta

ciutat va ser ocupada pels colpistes. Fotograma de 'Palabras para un fin del mundo'. Cliqueu-hi damunt per ampliar la imatge.

«Es va establir una analogia. Mataven persones, privaven unes altres de llibertat, i van decidir que amb els llibres calia fer el mateix. Van executar gent com el rector de la universitat de València, el rector de la universitat d'Oviedo, que era fill de Leopoldo Alas Clarín, van matar molts mestres i uns altres els van depurar perquè consideraven que introduïen ideologies pernicioses. Van crear sales de llibres prohibits —«los infiernos», eren anomenats—, que en alguns casos van perdurar fins al final de la dictadura», relata la historiadora. Si hi havia denúncies falses, no existia pena per al denunciant.

A l'advocat Enrique Astiz Aranguren, d'Izquierda Republicana, abans d'assassinar-lo li van cremar tota la col·lecció de la «perillosa» Enciclopedia Espasa. La biblioteca de Pompeu Fabra va ser cremada al carrer, a Badalona.

Van ser retirats títols com L'ase d'or, de Apuleu, El Libro del Buen Amor de l' Arxiprest d'Hita, La Celestina de Fernando de Rojas, L' educació sentimental de Flaubert, Werther de Goethe, La rebelión de las masas d'Ortega y Gasset, o El Pare Goriot de Balzac, entre d'altres.

Juana Capdevielle, bibliotecària de la Facultat de Filosofía i Lletres de Madrid, assassinada pels colpistes estant embarassada.
Cliqueu-hi damunt per ampliar la imatge.

També es van prohibir Sonata de otoño de Valle-Inclán, Poesías completas de Antonio Machado, Els miserables o Nostra Senyora de París de Victor Hugo, Los pazos de Ulloa de Emilia Pardo Bazán, Crim i càstig de Dostoiewski, Guerra i Pau de Tolstoi, tots els de Blasco Ibáñez, alguns títols d'Azorín i nombrosos de Pérez Galdós i de Pío Baroja, entre molts d'altres.

No sols van prohibir llibres polítics, també títols innocus, com obres infantils i juvenils. Per exemple, van ser objecte de persecució o pasta per a les flames exemplars del Corsari negre d' Emilio Salgari, Els tres mosqueters d'Alexandre

Dumas, Platero y yo de Juan Ramón Jiménez, Els contes d'Andersen, Els viatges de Gulliver o Caputxeta vermella de Perrault, que de primer es va convertir en Caputxeta blava i després en Caputxeta encarnada.

La persecució dels escriptors i intel·lectuals va ser implacable. «No en van matar més perquè molts aconseguiren escapar a temps a l'exili. L'assassinat de Lorca no n'és cap excepció. Miguel Hernández va morir a la presó amb dos processos judicials pendents, i els que es van exiliar, el mateix. Pedro Salinas, Rafael Alberti, Juan Ramón Jiménez i molts d'altres se n'alliberaren perquè se'n van anar», indica Martínez Rus.

Focus

MEMòRIA HISTòRICA

Olga Rodríguez

Publicat el 16 de novembre del 2020

https://www.eldiario.es/sociedad/bibliocausto-espanol-quema-libros-franquismo-durante-guerra-posguerra_1_6430284.html?fbclid=IwAR1qym-a2XX2AEN1mychf2E-XWYizSRyf8ItOgMuu-3qOyOVFg57zwam2wE